

การสื่อสารทางการเมืองกับการธำรงรักษาและสร้างความเข้มแข็ง ให้แก่วาระบอบประชาธิปไตย

Political Communication and Its Roles in Maintaining and Strengthening Democratic System

ชนะศึก วิเศษชัย

Shanasuek Wisetchai

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Faculty of Humanity and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University, Thailand

E-mail: Shanasuek.wis@gmail.com

Received September 24, 2024; Revised December 19, 2024; Accepted December 25, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของการสื่อสารทางการเมืองที่มีต่อการธำรงและส่งเสริมความเข้มแข็งของระบอบประชาธิปไตย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ผ่านการทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางการเมืองอย่างรอบด้าน การเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นของฝ่ายต่างๆ อย่างเสรีและเท่าเทียม การทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย และการตรวจสอบกำกับการทำงานของรัฐบาลและผู้มีอำนาจให้มีความโปร่งใสและรับผิดชอบต่อประชาชน บทบาทต่างๆ ข้างต้นทำหน้าที่อย่างสัมพันธ์และส่งเสริมกันเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งและประสิทธิภาพของระบอบประชาธิปไตย ผลการศึกษาเสนอแนะว่า เพื่อให้การสื่อสารทางการเมืองสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสำคัญหลายประการ อาทิ เสรีภาพของผู้สื่อสาร โดยเฉพาะสื่อมวลชน ความครอบคลุมและการเข้าถึงของประชาชนทุกกลุ่ม ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และการยึดมั่นในจริยธรรมวิชาชีพสื่อ การสร้างเสริมบทบาทของการสื่อสารทางการเมืองต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ในการสร้างเงื่อนไข กลไก และวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้อต่อการสื่อสารทางการเมืองคุณภาพ เพื่อให้ระบอบประชาธิปไตยมีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การสื่อสารทางการเมือง; ประชาธิปไตย; การมีส่วนร่วมทางการเมือง; การตรวจสอบอำนาจรัฐ

Abstract

This article aims to examine political communication's role in maintaining and strengthening democracy by reviewing key theoretical concepts. The findings suggest that political communication is crucial in promoting democratic governance through disseminating comprehensive political information, providing space for free and equal exchange of opinions among various parties, representing diverse social groups, and monitoring the transparency and accountability of the state and those in power. The aforementioned roles operate synergistically and complementary, collectively contributing to the robustness and efficacy of democratic institutions and processes. Furthermore, the study proposes that for political communication to perform these functions effectively, several key factors are required, such as freedom of senders, particularly the media, inclusiveness, and accessibility for all groups of citizens, public responsibility, and adherence to media professional ethics. Therefore, enhancing the role of political communication necessitates collaboration from different sectors of society in creating conditions, mechanisms, and political culture that foster quality political communication, enabling democracy to thrive and grow sustainably.

Keywords: political communication; democracy; political participation; checks and balances

บทนำ

ประชาธิปไตย (democracy) เป็นรูปแบบการปกครองที่ให้ความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ดังที่ โรเบิร์ต เอ. ดาห์ล (Robert A. Dahl) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ประชาธิปไตยคือการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจอธิปไตยในการปกครองตนเอง โดยมีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกและมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเท่าเทียม" (Dahl, 1998) จากนิยามดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าแก่นแท้ของประชาธิปไตยคือการเคารพสิทธิและคุ้มครองเสรีภาพของพลเมืองในการแสดงออกและมีส่วนร่วมทางการเมืองนั่นเอง นอกจากนี้ เดวิด เฮลด์ (David Held) นักทฤษฎีการเมืองชาวอังกฤษ ยังได้อธิบายว่า "ประชาธิปไตยจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ก็ต่อเมื่อรากฐานทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของประชาธิปไตยมีความเข้มแข็ง" (Held, 2006) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ประชาธิปไตยที่ยั่งยืนต้องสร้างค่านิยมพื้นฐานและวัฒนธรรมประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

ระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม การทุจริตคอร์รัปชัน ตลอดจนความขัดแย้งทางการเมืองที่ทวีความรุนแรงขึ้น จากข้อมูลดัชนีชี้วัดประชาธิปไตยโลก ปี 2021 พบว่าคะแนนเฉลี่ยของประชาธิปไตยทั่วโลกปรับตัวลดลงต่อเนื่องเป็นปีที่ 15 ติดต่อกัน โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการขยายตัวของลัทธิอำนาจนิยม การละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน และความอ่อนแอของกลไกตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจรัฐ (The Economist Intelligence Unit, 2022) สถานการณ์เหล่านี้ส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากเริ่มตั้งคำถามต่อความชอบธรรมและประสิทธิภาพของระบอบประชาธิปไตย สำนววจความคิดเห็นของสำนักวิจัยพิว (Pew Research Center, 2019) ในประชาชน 27 ประเทศทั่วโลก พบว่ามีผู้ไม่พอใจการทำงานของรัฐบาลประชาธิปไตยในประเทศของตนเองสูงถึงร้อยละ 51 โดยบางส่วนแสดงความเบื่อหน่ายและไม่เชื่อมั่นต่อกระบวนการทางการเมือง ในขณะที่บางส่วนหันไปสนับสนุนการเมืองแบบประชานิยมและผู้นำแบบเผด็จการ การเติบโตของพรรคการเมืองขวาจัดและผู้นำแนวประชานิยมในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา บราซิล ฮังการี และอินเดีย สะท้อนให้เห็นถึงการบั่นทอนต่อเสถียรภาพของระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย (Mounk, 2018) ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ การสื่อสารทางการเมืองเป็นองค์ประกอบและกลไกสำคัญที่สามารถธำรงรักษาและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบอบประชาธิปไตยได้

การสื่อสารทางการเมืองมีหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง โปร่งใส และเป็นกลาง เพื่อให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจทางการเมืองได้อย่างมีคุณภาพ และนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย แบรียน แมคแนร์ (Brian McNair) นักวิชาการด้านการสื่อสารทางการเมืองชาวอังกฤษ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทั้งการสื่อสารที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อโน้มน้าวชักจูงหรือแจ้งข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ (McNair, 2017) จากคำนิยามดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าแก่นแท้ของการสื่อสารทางการเมืองคือการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนและสร้างบริบททางการเมืองที่เอื้อต่อการสนทนาและปรึกษาหารือของพลเมือง ในทางเดียวกัน แคทลีน ฮอลล์ จาเมียสัน (Kathleen Hall Jamieson) ศาสตราจารย์ด้านการสื่อสารจากมหาวิทยาลัย Pennsylvania ได้ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารทางการเมืองสามารถสร้างพื้นที่สาธารณะ (public sphere) สำหรับการถกเถียงประเด็นต่างๆ โดยยึดหลักการเหตุผล และเคารพความแตกต่างหลากหลายทางความคิด (Jamieson, 1992) กล่าวคือ หากใช้การสื่อสารทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์จะช่วยสนับสนุนการสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่เน้นการอภิปรายถกเถียงอย่างมีเหตุผลบนความแตกต่างหลากหลายได้ อันจะเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาธิปไตยได้

จากความเป็นมาของปัญหาเกี่ยวกับปัญหาในระบอบประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่าการศึกษาการสื่อสารทางการเมืองในบริบทของการธำรงรักษาระบอบประชาธิปไตยเป็นประเด็นที่มีความสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎีและในทางปฏิบัติ ทั้งนี้ เนื่องจากรบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหาสำคัญ

ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นและการสนับสนุนของประชาชนที่มีต่อระบอบดังกล่าว การสื่อสารทางการเมืองจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่อาจช่วยแก้ไขปัญหานั้นได้ ผ่านการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง โปร่งใส และเป็นกลางแก่สาธารณชน อันจะนำไปสู่การปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการตัดสินใจร่วมกันของพลเมืองในเชิงสร้างสรรค์ อีกทั้งยังอาจช่วยสนับสนุนการพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่เคารพความแตกต่างและหลากหลาย นำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนของระบอบประชาธิปไตย บทความชิ้นนี้มุ่งนำเสนอ นิยาม วิวัฒนาการ และแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมือง และวิเคราะห์บทบาทเชิงลึกเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมือง ในการสนับสนุนและธำรงรักษาระบอบประชาธิปไตย ข้อมูลจากการวิเคราะห์ในบทความนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อ ภาครัฐ นักการเมือง สื่อมวลชน และภาคประชาสังคม ในการร่วมมือกันพัฒนาการ สื่อสารทางการเมืองให้เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมประชาธิปไตยที่มีคุณภาพและยั่งยืนสืบไป

นิยามและความสำคัญของการสื่อสารทางการเมือง

การสื่อสารทางการเมือง (political communication) เป็นกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น และอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างผู้กระทำการทางการเมือง (political actors) ซึ่งประกอบด้วยนักการเมือง พรรคการเมือง รัฐบาล ข้าราชการ กลุ่มผลประโยชน์ สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไป โดยอาศัยช่องทางและวิธีการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อใหม่ การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดทิศทาง ลักษณะ และผลลัพธ์ของกระบวนการทางการเมือง นอร์ริส (Norris, 2004) ให้นิยามการสื่อสารทางการเมืองว่าเป็น "กระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มุ่งหวังและต่อเนื่อง ซึ่งก่อให้เกิดผลทางการเมืองและเกี่ยวข้องกับ การถ่ายทอดความหมาย" ด้วยเหตุนี้ ในฐานะที่เป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ การสื่อสารทางการเมืองจึง มีบทบาทสำคัญในการกำหนดมโนทัศน์ ความหมาย และคุณค่าต่าง ๆ ที่ฝังอยู่ในสังคม นอกจากนี้ การ สื่อสารทางการเมืองยังเป็นการใช้อำนาจชนิดหนึ่งที่แพร่หลายในยุคสมัยใหม่ ดังที่ คาสเทลส์ (Castells, 2009) ระบุไว้ว่า "การสื่อสาร เป็นสนามหลักที่มีการใช้และแย่งชิงอำนาจทางการเมืองอยู่เบื้องหลัง" การศึกษาการสื่อสารทางการเมืองจึงเป็นการทำความเข้าใจอำนาจและการเมืองในมิติทางวัฒนธรรม อันจะช่วยสะท้อนพลวัตและความซับซ้อนของการเมืองสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

การสื่อสารทางการเมืองมีความสำคัญต่อระบอบประชาธิปไตยอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก การสื่อสารทางการเมืองทำหน้าที่ให้ข้อมูลและความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน ทำให้ ประชาชนสามารถติดตามพัฒนาการทางการเมือง และใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อตัดสินใจในกระบวนการ ทางการเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล การประเมินนโยบายสาธารณะ ไปจนถึงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ทั้งนี้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองที่ดีต้องมีความครบถ้วน ถูกต้อง ทันต่อสถานการณ์ และเข้าถึงได้โดยประชาชนทุกกลุ่ม เพื่อช่วยลดความไม่เท่าเทียมทางข้อมูล (information inequality) อันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการเมืองประชาธิปไตย (Delli Carpini & Keeter,

1996) ประการที่สอง การสื่อสารทางการเมืองช่วยสร้างพื้นที่สาธารณะ (public sphere) อันเป็นเวทีให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเสรี จากพื้นที่ดังกล่าว ผู้คนจะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ตลอดจนถกเถียงประเด็นสาธารณะร่วมกัน ก่อให้เกิดการตัดสินใจร่วม ผนึกกำลัง และกดดันไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยอาจอยู่ในรูปแบบของพื้นที่จริง เช่น เวทีประชาคมหมู่บ้าน หรือพื้นที่เสมือน เช่น กระดานข่าวบนอินเทอร์เน็ต การสื่อสารทางการเมืองในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งยังสะท้อนอุดมคติของประชาธิปไตยในการแสวงหาฉันทามติร่วมกันผ่านเวทีแลกเปลี่ยนข้อถกเถียงของประชาชนด้วย (Habermas, 1989) และประการสุดท้าย การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทสำคัญในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจรัฐ ผ่านการรายงานข่าวและแสดงความคิดเห็นของสื่อมวลชน การสื่อสารทางการเมืองลักษณะนี้จึงเป็นการใช้อำนาจนอกองค์กรรัฐ หรือ "อำนาจที่สี่" กดดันและควบคุมการทำงานของรัฐบาลให้มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่สถาบันทางการเมืองยังไม่เข้มแข็งพอ การสื่อสารทางการเมืองของสื่อมวลชนและภาคประชาชนจะยิ่งทวีความสำคัญในการเป็นกลไกตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (Curran, 2002) จะเห็นได้ว่าการสื่อสารทางการเมืองไม่เพียงแต่มีความสำคัญในเชิงหน้าที่ต่อระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น หากยังสะท้อนอุดมการณ์พื้นฐานของประชาธิปไตย อันได้แก่ การตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม ความเสมอภาค เสรีภาพ และการแสวงหาฉันทามติร่วมกัน ซึ่งถูกผลิตซ้ำผ่านการสื่อสารทางการเมืองในชีวิตประจำวันของผู้คนด้วย

วิวัฒนาการของการสื่อสารทางการเมือง

การสื่อสารทางการเมืองมีพัฒนาการควบคู่ไปกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองมาโดยตลอด ในยุคก่อนสมัยใหม่ การสื่อสารทางการเมืองถูกจำกัดอยู่เพียงในหมู่ชนชั้นปกครองและเกิดขึ้นในพื้นที่จำกัด อาทิ การส่งสาส์นระหว่างกษัตริย์ การโต้วาทีในสภา หรือการปราศรัยในที่สาธารณะ ทว่าภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 การสื่อสารทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ด้วยเหตุที่การเกิดขึ้นของสื่อสิ่งพิมพ์และการขยายตัวของกรู๊ปรู้งานหนังสือในหมู่ประชาชน ทำให้ข่าวสารทางการเมืองสามารถส่งถึงผู้คนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับความเจริญของระบอบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน จึงทำให้เกิดรูปแบบใหม่ของการสื่อสารทางการเมือง เช่น การหาเสียงเลือกตั้งผ่านหนังสือพิมพ์ การนำเสนอนโยบายสู่สาธารณะ ตลอดจนการโฆษณาชวนเชื่อของรัฐเพื่อระดมความนิยม (McNair, 2017) ด้วยเหตุนี้ เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Anderson, 2006) จึงชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารทางการเมืองในยุคสมัยใหม่มีส่วนสำคัญในการสร้างชุมชนจินตกรรม (imagined community) ในรูปของรัฐชาติสมัยใหม่ กล่าวคือ ผ่านการอ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ผู้คนซึ่งไม่รู้จักกันมาก่อนจะรู้สึกผูกพันเป็นหนึ่งเดียวกัน มีอัตลักษณ์ทางการเมืองร่วม และพร้อมจะอุทิศตนเพื่อรัฐชาติ การสื่อสารทางการเมืองจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้คนในสังคมสมัยใหม่

ยุคต่อมาเป็นช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งการสื่อสารทางการเมืองได้ก้าวสู่ยุคของสื่อมวลชนอย่างเต็มตัว โดยเกิดสื่อใหม่อย่างวิทยุและโทรทัศน์ขึ้นมา และสามารถเข้าถึงประชาชนวงกว้างได้ในเวลาอันรวดเร็ว ทำให้การสื่อสารทางการเมืองกลายเป็นการสื่อสารมวลชนอย่างแท้จริง ด้วยเหตุที่สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะอย่างกว้างขวาง จึงเกิดแนวคิดที่ว่าสื่อมวลชนคือผู้เฝ้าประตู (Gatekeeper) ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งคอยกั้นกรองและกำหนดวาระ (Agenda-setting) ให้แก่สังคม (Shoemaker & Vos, 2009) กระนั้นก็ตาม สื่อมวลชนในยุคนี้ยังถูกมองว่ามีความเป็นกลางทางการเมืองและรายงานข่าวอย่างตรงไปตรงมา ทั้งยังถูกแยกขาดจากอำนาจรัฐอย่างชัดเจน จนกระทั่งในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ได้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "สื่อมวลชนภิวัตน์" (Mediatization of politics) ซึ่งหมายถึงแนวโน้มที่ระบบการเมืองถูกครอบงำด้วยตรรกะของการสื่อสารมวลชน กล่าวคือ นักการเมืองและสถาบันทางการเมืองต่างหันมาให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ที่นำเสนอผ่านสื่อและพยายามใช้กลยุทธ์ทางการเมืองเพื่อเรียกคะแนนนิยมทางการเมือง อาทิ การเล่นการเมืองแบบเวที (Staged politics) การผลิตเหตุการณ์ทางการเมืองให้เป็นข่าว (Media events) หรือการใช้เทคนิคทางการตลาดในการหาเสียง ในแง่นี้ การสื่อสารทางการเมืองจึงไม่ได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการเมืองอีกต่อไป แต่กลายเป็นแกนกลางที่กำหนดการเมืองยุคหลังสมัยใหม่เสียเอง (Mazzoleni & Schulz, 1999)

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของการสื่อสารทางการเมืองในปัจจุบันได้เกิดขึ้นจากการปฏิวัติดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ซึ่งทำให้สื่อสังคมออนไลน์ (Social media) กลายเป็นช่องทางสำคัญของข้อมูลข่าวสาร ที่ท้าทายอำนาจของสื่อมวลชนกระแสหลักมากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยเหตุที่โลกออนไลน์มีลักษณะแบบกระจายศูนย์ (Decentralized) และปฏิสัมพันธ์ (Interactive) ทำให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าเทียมและมีส่วนร่วมในการผลิตสารได้อย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "ผู้ใช้ที่เป็นผู้ผลิต" (Producers) (Bruns, 2008) นอกจากนี้การสื่อสารทางการเมืองบนสื่อสังคมออนไลน์ยังมีความหลากหลาย ทันทีทันใด และเป็นแบบไม่เป็นทางการมากขึ้น เช่น การทวีตข้อความสั้น ๆ ของนักการเมืองถึงประชาชน การใช้ "มีม" เสียดสีประเด็นทางการเมือง หรือการระดมพลังบนเฟซบุ๊กเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง (Highfield, 2016) ท่ามกลางพลังของโลกออนไลน์ดังกล่าวนี้ การสื่อสารทางการเมืองจึงกลายเป็นเรื่องของทุกคน ทุกที่ ทุกเวลา ซึ่งเชื่อมโยงจากพื้นที่ส่วนตัวไปสู่พื้นที่สาธารณะ จากประเด็นย่อยไปสู่ประเด็นใหญ่ ก่อให้เกิดพลวัตใหม่ของการเมืองไปพร้อม ๆ กับความหวังและความเสี่ยงหลากหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการขยายขอบเขตของประชาธิปไตยทางตรง การรวมกลุ่มทางการเมืองแนวใหม่ ไปจนถึงปัญหาข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือน (Bennett & Pfetsch, 2018)

จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการสื่อสารทางการเมือง สะท้อนให้เห็นการปรับตัวอย่างต่อเนื่องของผู้คนและสังคม ในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีการสื่อสารขั้นสูงเพื่อสร้างสรรค์ความหมายและความสัมพันธ์ทางการเมืองในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีทั้งด้านบวกในการขยายพื้นที่

สาธารณะและเพิ่มการมีส่วนร่วมของพลเมือง และด้านลบในการครอบงำความคิดของมวลชนและลดทอนคุณภาพของประชาธิปไตย สิ่งที่เป็นที่ทรมานกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงอาจไม่ใช่ว่าการตั้งคำถามว่าเทคโนโลยีการสื่อสารทางการเมืองดีหรือเลวในตัวของมันเอง หากแต่เป็นการพิจารณาบทบาทและความรับผิดชอบของทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งนักการเมือง สื่อมวลชน และประชาชน ในการแสวงหาแนวทางที่จะบูรณาการเทคโนโลยีและการสื่อสารทางการเมืองให้เอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน

ทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐานในการสื่อสารทางการเมือง

การศึกษาการสื่อสารทางการเมืองมีรากฐานมาจากศาสตร์หลากหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา ปรัชญา ไปจนถึงสื่อสารมวลชนและวัฒนธรรมศึกษา ด้วยเหตุนี้จึงมีทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐานที่หลากหลายซึ่งถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการสื่อสารทางการเมือง ในบทความชิ้นนี้จะหยิบยกเพียงบางส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิดในเชิงทฤษฎีและงานวิจัยที่ผ่านมา โดยจำแนกเป็น 4 กลุ่ม หลักๆ คือ กลุ่มทฤษฎีที่มองการสื่อสารทางการเมืองในฐานะเครื่องมือเพื่อการโน้มน้าวใจ กลุ่มที่ให้ความสนใจแก่การสื่อสารทางการเมืองในฐานะเวทีแลกเปลี่ยนและถกเถียง กลุ่มแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง และ แนวคิดสื่อใหม่

กลุ่มแรกเป็นทฤษฎีที่มองการสื่อสารทางการเมืองในฐานะเครื่องมือเพื่อการโน้มน้าวใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการศึกษาผลกระทบของสื่อที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้รับสาร แนวคิดพื้นฐานในกลุ่มนี้มาจากทฤษฎีกระสุนปืนหรือ "ทฤษฎีเข็มฉีดยา" (Hypodermic needle theory) ซึ่งเชื่อว่าสื่อมีพลังมหาศาลในการ "ฉีด" ข้อมูลข่าวสารเข้าไปในความคิดของผู้ชม ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ท่ามกลางความหวาดกลัวต่ออำนาจของสื่อมวลชน และภายใต้อิทธิพลของแนวคิดจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ ที่มองว่ามนุษย์มีจิตใต้สำนึกเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญ (Lubken, 2008) แม้ในเวลาต่อมา การศึกษาเชิงประจักษ์จะพบว่าผลของสื่อไม่ได้รุนแรงเท่าที่คิด แต่ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของสื่อในการชี้นำทางการเมืองยังคงอยู่ โดยเฉพาะในรูปของแนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) ที่พัฒนามาจากปรัชญาหลังสมัยใหม่ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอำนาจไม่ได้อยู่ที่การใช้กำลังบังคับอย่างเปิดเผย หากแต่แฝงเร้นอยู่ในภาษาและสัญลักษณ์ที่ถูกผลิตซ้ำในชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์วาทกรรมของ แวน ไดค์ (Van Dijk, 2008) ชี้ให้เห็นว่า การใช้ภาษาแบบเหมารวม (generalization) มักซ่อนอคติทางการเมืองภายใต้ทำนองที่ดูเหมือนเป็นกลาง เช่น การอ้างถึง "ผู้อพยพ" ในภาพลักษณ์ด้านลบเสมอ ภาษาเช่นนี้ที่ดูผิวเผินแล้วไม่มีนัยทางการเมือง จึงเป็นที่มาของการสถาปนาอุดมการณ์ชาตินิยมและการเหยียดเชื้อชาติในสังคม ในแง่นี้ การวิเคราะห์การสื่อสารทางการเมืองผ่านกรอบของวาทกรรม จึงเป็นการเปิดเผยความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงฝังในโครงสร้างทางภาษานั้นเอง

ขณะที่กลุ่มที่สองให้ความสนใจแก่การสื่อสารทางการเมืองในฐานะเวทีแลกเปลี่ยนและถกเถียง ซึ่งต่อยอดมาจากแนวคิดเรื่องปริณทณสาธารณะ (Public sphere) ของนักปรัชญาชาวเยอรมัน เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Habermas, 1989) ให้นิยามปริณทณสาธารณะว่าเป็น "ปริณทณแห่งชีวิตในสังคม ซึ่งสามารถสร้างขึ้นใกล้เคียงที่สุดกับสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นนั้น ประกอบด้วยพลเมืองของรัฐที่มารวมตัวกันเป็นสาธารณะ โดยปริณทณนั้นรับประกันว่าจะสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่เป็นความสนใจส่วนรวม และสามารถเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างเสรี" (Habermas, 1989) ปริณทณสาธารณะตามที่ฮาเบอร์มาส นิยามจึงมีลักษณะเป็นพื้นที่เชิงอุดมคติที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จากการรวมกลุ่มพูดคุย แลกเปลี่ยนของชนชั้นกลางตามสโมสรและร้านกาแฟต่าง ๆ แต่เมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ทุนนิยม สื่อสารมวลชนเชิงพาณิชย์ได้เข้ามาแทนที่สถานะของปริณทณสาธารณะ ทำให้ผู้คนกลายเป็นผู้บริโภคมากกว่าพลเมือง และการถกเถียงถูกครอบงำด้วยผลประโยชน์ทางธุรกิจ อย่างไรก็ตาม หลายคนมองว่าอินเทอร์เน็ตและสื่อดิจิทัลน่าจะช่วยให้ปริณทณสาธารณะฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้ง เพราะสื่อใหม่มีลักษณะแบบปฏิสัมพันธ์และกระจายอำนาจ ทำให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการสื่อสารทางการเมืองได้อย่างเท่าเทียม กระนั้นก็ตาม ก็ยังมีข้อกังขาว่าอินเทอร์เน็ตได้เปิดพื้นที่ให้กับการสนทนาอย่างมีเหตุผลจริงหรือไม่ หรืออาจกลายเป็นแหล่งผลิตข่าวทกรมเดิม ๆ เสียมากกว่า (Papacharissi, 2010) ถึงกระนั้น แนวคิดเรื่องปริณทณสาธารณะก็ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการสื่อสารทางการเมือง ในฐานะกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ผลิตฉันทามติ อันเป็นรากฐานของความชอบธรรมในการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย

กลุ่มที่สามเป็นแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองที่นำเอาแนวทฤษฎีมาร์กซิสต์มาอธิบายบทบาทของการสื่อสารทางการเมืองในสังคมทุนนิยม ในมุมมองนี้ การสื่อสารทางการเมืองถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางอุดมการณ์ที่ช่วยผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียม กล่าวคือ ในระบบทุนนิยม สื่อมวลชนส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นธุรกิจเอกชนที่ผูกขาดโดยทุนขนาดใหญ่ ซึ่งมุ่งแสวงหากำไรและปกป้องผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน ไม่ว่าจะเป็นด้วยการนำเสนอเนื้อหาที่เบี่ยงเบนประเด็นทางสังคมไปสู่เรื่องบันเทิงและการบริโภค หรือการเสนอข่าวในมุมมองที่สนับสนุนนโยบายของรัฐบาลหรือพรรคการเมืองบางฝ่าย ด้วยเหตุนี้ แม้อิทธิพลของสื่อมวลชนจะอ้างความเป็นอิสระ แต่ในความเป็นจริงมักจำกัดขอบเขตการรับรู้ของประชาชนให้อยู่ภายในกรอบคิดที่กำหนดโดยชนชั้นนำเสมอ (Herman & Chomsky, 2010) นอกจากนี้ หากเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้แรงงานกับนายทุน สื่อมวลชนก็มักยืนอยู่เคียงข้างกับนายทุน โดยนำเสนอภาพลักษณ์ด้านลบของผู้ประท้วง พร้อมทั้งเรียกร้องความสงบเรียบร้อย ในแง่นี้ การสื่อสารทางการเมืองจึงไม่อาจแยกออกจากอำนาจรัฐและทุนได้โดยง่าย หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางชนชั้นนั่นเอง (Mosco, 2009) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต อาจทำให้เกิดพื้นที่ของการสื่อสารทางการเมืองแบบทางเลือก (Alternative political communication) ที่ก้าวข้ามการครอบงำของอำนาจรัฐและทุนไปได้บ้าง ดังเช่นกรณีการใช้สื่อสังคม

ออนไลน์ในการระดมการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในโลกอาหรับเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งประวัติศาสตร์ ท่ามกลางการควบคุมสื่อกระแสหลักโดยรัฐบาลเผด็จการ (Howard & Hussain, 2013)

กลุ่มแนวคิดสื่อใหม่ (New media) ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ต ซึ่งส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบและกระบวนการสื่อสารทางการเมืองในปัจจุบัน ลีฟ มาโนวิช (Manovich, 2002) นักทฤษฎีคนสำคัญของสื่อใหม่ เชื่อว่าสื่อดิจิทัลมีคุณลักษณะพื้นฐาน 5 ประการ ได้แก่ 1) การทำให้เป็นตัวเลข (Numerical representation) 2) โมดูลาร์ (Modularity) 3) การทำให้เป็นระบบอัตโนมัติ (Automation) 4) ความแปรผัน (Variability) และ 5) การเข้ารหัส (Transcoding) ซึ่งท้าทายแนวคิดการสื่อสารแบบเดิมที่มองสื่อเป็นเพียงตัวกลางของการส่งสารทางเดียว คุณลักษณะเหล่านี้ของสื่อใหม่ ทำให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึง ผลิต และเผยแพร่เนื้อหาได้อย่างหลากหลาย รวดเร็ว และเป็นอิสระจากข้อจำกัดของพื้นที่และเวลา ก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ของการสื่อสารทางการเมือง เช่น การทำแคมเปญออนไลน์ การใช้แฮชแท็ก (Hashtag) เพื่อระดมกำลังการสร้างเครือข่ายผ่านโซเชียลมีเดีย ฯลฯ ซึ่งล้วนเชื่อมโยงประเด็นทางการเมืองเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในโลกเสมือนมากขึ้น (Mossberger, 2009) แนวโน้มเหล่านี้ทำให้หลายฝ่ายตั้งข้อสังเกตว่าบทบาทของพรรคการเมืองและสื่อกระแสหลักในฐานะตัวกลางสำคัญของการสื่อสารทางการเมืองได้ลดลง ขณะที่ประชาชนสามารถสื่อสารทางการเมืองได้โดยตรงในรูปแบบ "จากคนสู่คน" (peer-to-peer) ผ่านเครือข่ายออนไลน์ ทำให้การสื่อสารทางการเมืองมีลักษณะที่กระจายกระจาย ขาดศูนย์กลาง และอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่คาดเดาได้ยากมากขึ้น (Bennett & Segerberg, 2012) กระนั้นก็ตาม การใช้ประโยชน์จากคุณลักษณะของสื่อใหม่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญและการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น ความรู้ด้านไอที อุปกรณ์สื่อสาร และการรู้เท่าทันสื่อ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการตั้งข้อสังเกตว่าสื่อใหม่อาจขยายความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital divide) ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมด้วย (Willnat & Aw, 2009)

จากทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐานที่หลากหลายเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมืองที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าแต่ละแนวคิดให้น้ำหนักความสำคัญที่ต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของสื่อในการโน้มน้าวใจ การเป็นพื้นที่สาธารณะในการถกเถียง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสื่อ รัฐ และทุน ไปจนถึงอำนาจของสื่อใหม่ในสังคมร่วมสมัย กระนั้น แนวคิดเหล่านี้ต่างมีจุดร่วมในการทำความเข้าใจการสื่อสารทางการเมืองในลักษณะที่ไม่เป็นกลาง ไม่ใช้การถ่ายทอดข้อมูลโดยตรง หากแต่เป็นกระบวนการผลิตสร้างความหมาย ซึ่งฝังตัวอยู่ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างผู้กระทำต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคล สถาบัน และอุตสาหกรรมสื่อสาร ในมิติความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค ไม่ว่าจะเป็นเชิงอำนาจ ความรู้ และทรัพยากร ด้วยเหตุนี้ การสื่อสารทางการเมืองจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสะท้อนความเป็นจริงทางการเมือง หากแต่เป็นตัวสร้างความหมายและความเป็นไปได้ทางการเมืองขึ้นมาด้วย ดังนั้น

การสื่อสารทางการเมืองควรพิจารณาถึงเงื่อนไขทางวัฒนธรรม อุดมการณ์ และความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการสร้างความหมายดังกล่าวควบคู่กันไปด้วย

บทบาทของการสื่อสารทางการเมืองกับการธำรงรักษาและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบอบประชาธิปไตย

จากองค์ประกอบและพัฒนาการของการสื่อสารทางการเมือง แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทในฐานะที่เป็นกลไกหลักในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐ สถาบันทางการเมือง และพลเมือง ซึ่งเป็นเสาหลักของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ในมิติของการธำรงรักษาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบอบประชาธิปไตย การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาท 4 ประการสำคัญ ได้แก่ การทำให้เกิดการไหลเวียนของข่าวสารและความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเสรี สร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง การเป็นตัวแทนของความเห็นและผลประโยชน์ที่หลากหลายของทุกกลุ่มในสังคม และการสร้างความโปร่งใสและการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ

การทำให้เกิดการไหลเวียนของข่าวสารและความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเสรี

การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทสำคัญในการทำให้เกิดการไหลเวียนของข่าวสารและความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเสรีในพื้นที่สาธารณะ อันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการปกครองตนเองโดยประชาชน ดังที่ ฮาเบอร์มาส (Habermas, 1989) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปริณิณทฤษฎีสาธารณะ ในฐานะพื้นที่ของการสื่อสารทางการเมืองที่ประชาชนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูล ถกเถียง และแสวงหาค้นหาคำตอบร่วมกันได้อย่างเสรีและเท่าเทียม ตัวอย่าง เช่น การใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง เช่น กรณีการอภิปรายนโยบายสาธารณะบนแพลตฟอร์ม Twitter ในประเทศไทยช่วงปี 2566 ที่ประชาชนใช้แฮชแท็ก #ว่าด้วยนโยบาย เพื่อเสนอและวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของพรรคการเมืองต่างๆ อย่างกว้างขวาง (Chanrojankit & Supasarn, 2024) การสื่อสารทางการเมืองในลักษณะนี้นับเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างเจตจำนงร่วมของสาธารณะ (public will) อันเป็นที่มาของอำนาจอธิปไตยในการปกครองตนเองของประชาชน หากปราศจากเสรีภาพในการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนทางความคิดในสังคมแล้ว พลเมืองก็ไม่อาจก่อรูปขึ้นเป็นประชาชนที่เป็นเอกภาพ ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของสังคมการเมืองได้ด้วยตนเอง ในทางกลับกัน หากการสื่อสารทางการเมืองถูกผูกขาดและควบคุมโดยรัฐหรือชนชั้นนำ ประชาธิปไตยก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง เพราะประชาชนจะกลายเป็นเพียงผู้ถูกปกครองและครอบงำทางความคิด ไร้ซึ่งอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง ตัวอย่างที่ชัดเจนของการผูกขาดการสื่อสารทางการเมืองโดยรัฐ คือ กรณีของประเทศเกาหลีเหนือ ที่รัฐบาลควบคุมสื่อทุกประเภทอย่างเข้มงวด และจำกัดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากภายนอกประเทศ ส่งผลให้ประชาชนขาดโอกาสในการรับรู้และถกเถียงประเด็นทางการเมืองอย่างรอบด้าน (Human Rights Watch, 2023) อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของสื่อทางเลือกและสื่อสังคมออนไลน์ใน

ปัจจุบัน ได้เปิดโอกาสให้เกิดการกระจายอำนาจในการสื่อสารทางการเมืองมากขึ้น เช่น กรณีการใช้แพลตฟอร์ม YouTube หรือ Tiktok ของประชาชนในประเทศต่างๆ ในยุคปัจจุบันเพื่อนำเสนอข่าวสารและวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองซึ่งประเด็นเหล่านั้นอาจไม่ได้รับการนำเสนอในสื่อกระแสหลัก แต่ได้นำมาเสนอผ่านแพลตฟอร์มเหล่านี้แทน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงช่องทางที่เปิดกว้างของการสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัลที่เปิดโอกาสให้ของประชาชนมีบทบาทในการสื่อสารทางการเมืองในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น

การสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง

นอกจากให้เกิดการไหลเวียนของข่าวสารและความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเสรีแล้ว การสื่อสารทางการเมืองยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ทั้งการมีส่วนร่วมทางอ้อมผ่านการเลือกตั้งผู้แทน และการมีส่วนร่วมโดยตรงผ่านการแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ตัวอย่างการใช้การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมทางอ้อมผ่านการเลือกตั้ง คือ การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งทั่วไปในประเทศไทยปี 2566 ที่พรรคการเมืองต่างๆ ใช้สื่อหลากหลายรูปแบบ ทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อสื่อสารนโยบายและสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ TikTok ของพรรคก้าวไกลในการเข้าถึงกลุ่มผู้มีสิทธิเลือกตั้งรุ่นใหม่ ซึ่งส่งผลให้มีผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งในกลุ่มอายุ 18–25 ปี เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ (Election Commission, 2023) ส่วนตัวอย่างของการสร้างการมีส่วนร่วมโดยตรงผ่านการแสดงออกทางการเมือง สามารถเห็นได้จากกรณีการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในประเทศเกาหลีใต้ที่เรียกว่า "Escape the Corset" ใน พ.ศ. 2561 ซึ่งเริ่มต้นจากการแชร์คลิปวิดีโอสั้นๆ บนสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้หญิงทำลายเครื่องสำอางของตัวเอง เพื่อประท้วงมาตรฐานความงามที่กดขี่ผู้หญิงในสังคมเกาหลีใต้ การเคลื่อนไหวนี้ได้ขยายวงกว้างจนนำไปสู่การอภิปรายในระดับชาติเกี่ยวกับความเท่าเทียมทางเพศและนโยบายที่เกี่ยวข้อง (Kim & Kwon, 2019) ทั้งนี้ นอร์ริส (Norris, 2000) ได้อธิบายถึงบทบาทของการสื่อสารทางการเมืองในการสร้าง "วงจรคุณธรรมของการมีส่วนร่วม" กล่าวคือ การสื่อสารทางการเมืองที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ จะทำให้ประชาชนมีความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของการเมือง จนนำไปสู่ความสนใจ ทศนคติที่ดี และการตัดสินใจเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง ในทางตรงกันข้าม หากประชาชนขาดข้อมูลทางการเมืองที่เพียงพอ ไม่สามารถสื่อสารแลกเปลี่ยนกับผู้มีอำนาจได้ พลเมืองก็จะขาดแรงจูงใจและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชากรที่ขาดโอกาสและชายขอบในสังคม ซึ่งเป็นช่องว่างอันตรายต่อหลักความเสมอภาคทางการเมือง ดังนั้น การสื่อสารทางการเมืองที่ครอบคลุม ทั้งถึง และเข้าถึงได้สำหรับพลเมืองทุกกลุ่ม จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมและพลเมืองที่กระตือรือร้นในระบบประชาธิปไตย ตัวอย่างของความพยายามในการแก้ปัญหานี้ เช่น โครงการ "ประชาธิปไตยเพื่ออินเดีย" ในประเทศอินเดีย ที่ใช้ช่องทางสื่อสารออนไลน์ให้ข้อมูลทางการเมืองและเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้

แสดงความคิดเห็นและเสนอข้อเรียกร้องทางการเมือง (Democracyforindia, 2024) ซึ่งช่วยลดช่องว่างในการเข้าถึงข้อมูลและเพิ่มการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนชาวอินเดียได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเป็นตัวแทนของความเห็นและผลประโยชน์

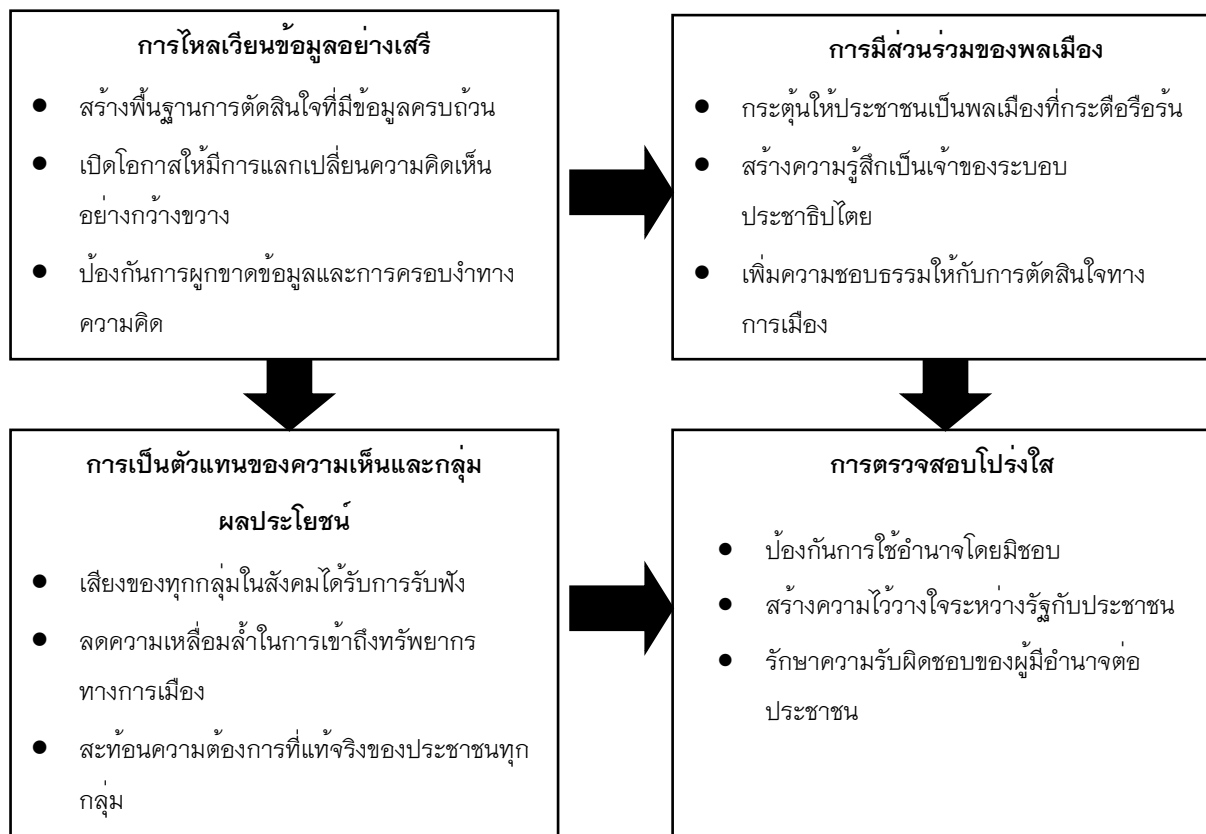
ในโลกสมัยใหม่ที่ระบบการเมืองและความสัมพันธ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อน ส่งผลให้ประชาชนไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองได้โดยตรง การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทในการเป็นตัวแทน (representation) ของความเห็น ผลประโยชน์ และเจตจำนงของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ให้ปรากฏในสังคมการเมือง เพื่อให้ได้รับการรับรู้และตอบสนองจากกลุ่มการเมืองและสังคมวงกว้าง ตัวอย่างเช่น การนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนในประเด็นความต้องการของคนยากจน เห็นได้จากกรณีการรายงานข่าวของสำนักข่าวบีบีซีใน พ.ศ. 2563 เกี่ยวกับปัญหาการเข้าถึงเงินเยียวยา 5,000 บาทของรัฐบาลไทยในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ของกลุ่มแรงงานนอกระบบ ซึ่งนำไปสู่การปรับปรุงมาตรการช่วยเหลือของภาครัฐให้ครอบคลุมกลุ่มเปราะบางมากขึ้น (BBC, 2020) หรือการรณรงค์ผ่านโซเชียลมีเดียของกลุ่มสิทธิสตรี เช่น การรณรงค์ #DontTellMeHowToDress บน Twitter ในปี 2561 ที่นำโดยซินดี้ สิริญา ปิชอบ เพื่อต่อต้านวัฒนธรรมการกล่าวโทษเหยื่อในกรณีการล่วงละเมิดทางเพศ (The standard, 2018) ซึ่งได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางและนำไปสู่การอภิปรายในสังคมเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว การสื่อสารทางการเมืองในฐานะตัวแทนดังกล่าว ช่วยทำให้ประเด็นทางการเมืองที่หลากหลายจากทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้าไปสู่การขบคิดและถกเถียงในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งทำให้การกำหนดนโยบายต่างๆ สะท้อนเจตจำนงและผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างรอบด้านมากขึ้น (Perlmutter, 2008) ดังนั้นจึงถือว่าการสื่อสารทางการเมืองเป็นกลไกสำคัญที่ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นช่องทางในการแสดงทัศนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการเมืองเท่านั้น หากยังเป็นเวทีสำหรับการนำเสนอความคิดเห็นและผลประโยชน์ของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมอีกด้วย ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีส่วนผลักดันให้กิจกรรมทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยดำเนินไปตามหลักการสำคัญของระบอบนี้ นั่นคือการเคารพในความหลากหลายทางความคิดหรือพหุนิยม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่มั่นคงและยั่งยืน

การสร้างความปลอดภัยและการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ

นอกจากนี้การสื่อสารทางการเมืองยังเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความปลอดภัยและตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยเคอร์แรน (Curran, 2005) อธิบายว่า สื่อมวลชนซึ่งเป็นผู้ส่งสารหลักในปริภูมิสาธารณะ มีบทบาทในการทำหน้าที่เป็น "สุนัขเฝ้าบ้าน" (watchdog) ที่ต้องติดตาม ตรวจสอบ และรายงานพฤติกรรมของรัฐบาล นักการเมือง และหน่วยงานรัฐต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน ไม่ให้มีการใช้อำนาจในทางมิชอบ บิดเบือน หรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ตัวอย่าง เช่น กรณีการนำเสนอข่าวของสำนักข่าวไทยพีบีเอส ในปี 2567 เกี่ยวกับการทุจริตในโครงการอาหารกลางวันนักเรียน ซึ่งนำไปสู่การตรวจสอบอย่างกว้างขวางและการปรับปรุงระบบการจัดซื้อจัดจ้างในโรงเรียน (ThaiPBS, 2024) การสื่อสารทาง

การเมืองในแง่นี้จึงเปรียบเสมือน "อำนาจที่ลี้" ในการถ่วงดุลตรวจสอบอำนาจรัฐ เช่น ฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ไม่ให้เบี่ยงเบนไปจากเจตจำนงของประชาชน ทั้งนี้ การสื่อสารทางการเมืองที่มีพลังในการสร้างความโปร่งใสได้ ต้องมีเงื่อนไขที่สำคัญอย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก ผู้ส่งสารต้องมีเสรีภาพและมีความเป็นอิสระทางวิชาชีพ ปลอดภัยจากการครอบงำของรัฐและกลุ่มธุรกิจ ไม่เช่นนั้นสื่อก็อาจกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในการหลอกลวงประชาชน หรือเบี่ยงเบนความสนใจจากปัญหาสำคัญของบ้านเมือง ตัวอย่างของความพยายามในการรักษาความเป็นอิสระของสื่อในไทย คือ การจัดตั้งองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.) หรือไทยพีบีเอส ในปี 2551 ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารที่เป็นอิสระจากรัฐและทุน ประการที่สอง สื่อต้องมีจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม มิใช่มุ่งแต่จะนำเสนอข่าวอื้อฉาวเพื่อดึงดูดความสนใจ หรือเลือกข้างทางการเมืองจนขาดความเป็นกลาง เพราะจะทำให้ประชาชนสับสนและหมดศรัทธาต่อกระบวนการเมือง ซึ่งในท้ายที่สุดก็จะย้อนกลับมาบั่นทอนความชอบธรรมในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง ตัวอย่าง เช่น การจัดตั้งสภาการหนังสือพิมพ์แห่งชาติในปี 2540 เพื่อกำกับดูแลกันเองของสื่อสิ่งพิมพ์ และการออกแนวปฏิบัติในการนำเสนอข่าวและความเห็นของสื่อมวลชนในช่วงความขัดแย้งทางการเมืองใน พ.ศ. 2556–2557

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทการสื่อสารทางการเมืองและการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย สามารถสังเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงของบทบาทของการสื่อสารทางการเมือง ประการ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย โดยอธิบายได้แผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1: ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทการสื่อสารทางการเมืองต่อการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

จากแผนภาพข้างต้น แสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบแรก คือ การไหลเวียนข้อมูลอย่างเสรี (Free Flow of Information) ซึ่งเป็นพื้นฐานเชิงโครงสร้างที่สำคัญในการสร้างระบบนิเวศทางการสื่อสารที่เอื้อต่อการตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ครบถ้วนรอบด้าน เปิดพื้นที่สาธารณะสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง และป้องกันการผูกขาดข้อมูลหรือการครอบงำทางความคิด องค์ประกอบนี้จะนำไปสู่องค์ประกอบที่สอง คือ การมีส่วนร่วมของพลเมือง (Civic Engagement) ที่กระตุ้นให้เกิดความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active Citizenship) สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของระบอบประชาธิปไตย และเพิ่มความชอบธรรมให้กับกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองเมื่อการมีส่วนร่วมของพลเมืองเข้มแข็งขึ้น จะส่งผลให้เกิดองค์ประกอบที่สาม คือ การเป็นตัวแทนที่หลากหลาย (Inclusive Representation) ซึ่งเป็นกลไกในการสะท้อนเสียงของทุกภาคส่วนในสังคม ลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรทางการเมือง และสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของประชาชนทุกกลุ่ม องค์ประกอบนี้จะนำไปสู่องค์ประกอบสุดท้าย คือ การตรวจสอบโปร่งใส (Transparent Accountability) ที่เป็นกลไกในการถ่วงดุลอำนาจ สร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชน และธำรงไว้ซึ่งหลักความรับผิดชอบของผู้มีอำนาจต่อสาธารณะ ความสัมพันธ์เชิงระบบขององค์ประกอบทั้งสี่นี้ก่อให้เกิดพลังที่เสริมแรงซึ่งกันและกัน (Reinforcing Dynamics) อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบอบประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การที่การสื่อสารทางการเมืองจะทำหน้าที่ 4 ประการดังกล่าวข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องมีเงื่อนไขที่สำคัญ อาทิ การมีเสรีภาพ ความหลากหลาย การเข้าถึงได้ และความรับผิดชอบต่อสาธารณะของผู้ที่เกี่ยวข้องในการสื่อสารทางการเมืองทุกฝ่าย ทั้งนี้ ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างรวดเร็วดังเช่นในปัจจุบัน บทบาทของการสื่อสารทางการเมืองต่อประชาธิปไตยก็มีความท้าทายใหม่ ๆ เกิดขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบจากการกระจุกตัวของความเป็นเจ้าของสื่อ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ตลอดจนปัญหาข่าวปลอม (fake news) และการแทรกแซงการเลือกตั้งผ่านโลกออนไลน์ ซึ่งล้วนบั่นทอนคุณภาพของการสื่อสารทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย การรักษาบทบาทของการสื่อสารทางการเมืองในการธำรงประชาธิปไตยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งรัฐ ธุรกิจ สื่อมวลชน นักวิชาการ และภาคประชาชน ในการสร้างหลักเกณฑ์ กลไก และจริยธรรมที่เหมาะสมในการกำกับดูแลการสื่อสารทางการเมือง ควบคู่ไปกับการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่ให้คุณค่ากับการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด เพื่อให้การสื่อสารทางการเมืองยังคงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้น และกระบวนทางการเมืองที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ อันเป็นฐานรากที่มั่นคงของการปกครองตนเองในระบบประชาธิปไตยต่อไป

สรุป

การสื่อสารทางการเมืองเป็นองค์ประกอบสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงรัฐ สถาบันทางการเมือง และพลเมืองเข้าด้วยกัน โดยมีบทบาท 4 ประการ คือ การไหลเวียนข้อมูลอย่างเสรี การส่งเสริมมีส่วนร่วมของพลเมือง การเป็นตัวแทนความเห็นของกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลาย และการส่งเสริมการตรวจสอบโปร่งใส บทบาททั้งสี่ประการทำหน้าที่สอดคล้องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ภายใต้โครงสร้างอำนาจในสังคมสมัยการเมืองสมัยใหม่ที่มีความหลากหลาย การสื่อสารทางการเมืองทำหน้าที่หล่อเลี้ยงเสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ผ่านการไหลเวียนของข่าวสารและการแลกเปลี่ยน อันเป็นกระบวนการสร้างเจตจำนงร่วมและพลังอำนาจจากเบื้องล่างของสังคม การสื่อสารทางการเมืองไม่เพียงสะท้อนความเป็นไปของสังคมการเมือง หากยังมีศักยภาพในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกด้วย การสื่อสารทางการเมืองมีบทบาทต่อการธำรงรักษาและสร้างความเข้มแข็งต่อระบอบประชาธิปไตย มีอาจแยกขาดจากบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของการสื่อสารทางการเมืองขึ้นอยู่กับกรอบและขับเคลื่อนโดยภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ประชาชนทุกคนในฐานะพลเมืองมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมรูปแบบของการสื่อสารทางการเมืองให้เอื้อต่อการธำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ ผ่านการยึดมั่นใน

คุณค่าของเสรีภาพ ความเท่าเทียม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมการเมือง เพื่อให้การสื่อสารทางการเมืองเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคมภายใต้ระบอบประชาธิปไตยให้มีความก้าวหน้าเพื่อตอบสนองต่อประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตยได้อย่างตรงตามเจตนารมณ์ของระบอบการปกครองดังกล่าวได้อย่างแท้จริง

References

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). Verso.
- BBC. (2020). *Register for Remedies: Analyze various problems to remedy those affected by COVID-19*. <https://www.bbc.com/thai/thailand-52350798>
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.670661>
- Bennett, W. L., & Pfetsch, B. (2018). Rethinking political communication in a time of disrupted public spheres. *Journal of Communication*, 68(2), 243–253.
- Bruns, A. (2008). *Blogs, Wikipedia, Second Life, and beyond: from production to produsage* (Vol. 45). Peter Lang.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Chanrojankit, B., & Supasarn, N. (2024). *Hashtags in Thai Politics*. King Prajadhipok's Institute.
- Curran, J. (2002). *Media and power*. Routledge.
- Curran, J. (2005). What democracy requires of the media. In G. Overholser & K. H. Jamieson (Eds.), *The institutions of American democracy: The press*. (pp. 120–140). Oxford University Press.
- Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. Yale University Press.
- Delli Carpini, M. X., & Keeter, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*. Yale University Press.
- Democracyforindia. (2024). *Platform for Indian Democracy*. <https://www.democracyforindia.org/>
- Election Commission. (2023). *Election of members of the house of representatives*. https://www.ect.go.th/ect_th/th/db_119_ect_th_download_14

- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. Polity Press.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2010). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media* (Anniversary ed.). The Bodley Head.
- Highfield, T. (2016). *Social media and everyday politics*. Polity Press.
- Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *Democracy's fourth wave? digital media and the Arab spring*. Oxford University Press.
- Jamieson, K. H. (1992). *Dirty politics: deception, distraction, and democracy*. Oxford University Press.
- Lubken, D. (2008). Remembering the straw man: The travels and adventures of hypodermic. In D. W. Park & J. Pooley (Eds.), *The history of media and communication research: Contested memories* (pp. 19–42). Peter Lang.
- Manovich, L. (2002). *The language of new media*. MIT Press.
- Mazzoleni, G., & Schulz, W. (1999). "Mediatization" of politics: A challenge for democracy?. *Political Communication*, 16(3), 247–261. <https://doi.org/10.1080/105846099198613>
- McNair, B. (2017). *An introduction to political communication* (6th ed.). Routledge.
- Mosco, V. (2009). *The political economy of communication* (2nd ed.). SAGE.
- Mossberger, K. (2009). Toward digital citizenship: Addressing inequality in the information age. In A. Chadwick & P. N. Howard (Eds.), *Routledge handbook of Internet politics* (pp. 173–185). Routledge.
- Mounk, Y. (2018). *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Harvard University Press.
- Norris, P. (2000). *A virtuous circle: Political communications in postindustrial societies*. Cambridge University Press.
- Norris, P. (2004). Political communications. In *Encyclopedia of government and politics* (pp. 1–23). Routledge.
- Papacharissi, Z. (2010). *A private sphere: Democracy in a digital age*. Polity.
- Perlmutter, D. D. (2008). Political blogging and campaign 2008: A roundtable. *The International Journal of Press/Politics*, 13(2), 160–170. <https://doi.org/10.1177/1940161208315731>

- Pew Research Center. (2019, April 29). *Many across the globe are dissatisfied with how democracy is working*. <https://www.pewresearch.org/global/2019/04/29/many-across-the-globe-are-dissatisfied-with-how-democracy-is-working/>
- Shoemaker, P. J., & Vos, T. (2009). *Gatekeeping theory*. Routledge.
- ThaiPBS. (2024). *Arrest the "director." schools in Hat Yai lunch fraud*.
<https://www.thaipbs.or.th/news/content/341387>
- The Economist Intelligence Unit. (2022). *Democracy index 2021: the China challenge*.
<https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/>
- The standard. (2018). *Cindy Sirinnya is ready to launch the exhibition "Don't tell me how to dress" to awaken social power. End sexual harassment*.
<https://thestandard.co/cindy-sirinya-dont-tell-me-how-to-dress/>
- Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan.
- Willnat, L., & Aw, A. (2009). Political communication in Asia: Challenges and opportunities. In L. Willnat & A. Aw (Eds.), *Political communication in Asia* (pp. 1–25). Routledge.